

De 'grijze kerk' als uitdaging

Frits de Lange

Driedubbele vergrijzing

De Nederlandse bevolking vergrijst dubbel, maar de kerk driedubbel. Zijn de kerken daar inmiddels op voorbereid?

Kijken we naar de leeftijdsopbouw van hun ledenbestand, dan bieden de kerken de laatste jaren geen ander beeld dan de samenleving als geheel. Tegenover steeds meer ouderen staan steeds minder jongeren. In 2040 zal een kwart van de bevolking vijfenzestig jaar of ouder zijn. Dat komt ook omdat het aantal jongeren afneemt omdat er minder kinderen geboren worden. Steeds meer ouderen – dat is de eerste vergrijzing. Maar deze ouderen bereiken gemiddeld ook een steeds hogere leeftijd. Dat is de tweede vergrijzing. De 1500 honderdplussers die Nederland nu telt vormen het topje van de ijsberg van hoogbejaarden. De gemiddelde levensverwachting van mannen in ons land is nu zo'n 75 jaar, die van vrouwen ruim 80 jaar. Gemiddeld; velen worden dus veel ouder. Vooral vrouwen bereiken een hoge leeftijd.

In de kerken is er echter bovendien nog sprake van een derde vergrijzing: de onkerkelijkheid is – en blijft ook naar verwachting – onder jongeren groter dan onder ouderen, die als ze eenmaal kerkelijk zijn doorgaans ook trouw kerkleden blijven. Is de gemiddelde leeftijd van de Nederlandse bevolking 41, het actieve kernlid van een kerkgenootschap is gemiddeld 53 jaar oud.

De vergrijzing treft dus ook de kerken, maar gaat er bovendien dubbel zo snel.

Aandacht voor de Nieuwe Oudere

Zijn ze erop voorbereid? 'Het roer moet om', zeggen kerkelijke beleidsmakers als ze de hoge concentratie grijze koppen in de kerkbanken voor zich zien, 'anders sterft de kerk uit'. Om vervolgens alle kaarten op de jongere generaties te zetten. Want alleen wie de jeugd heeft, heeft de toekomst.

Geen kwaad woord over deze inzet op jongeren. Maar het lijkt me een halve maatregel. Als de kerk meer uit ouderen gaat bestaan, moeten ook zij de aandacht krijgen die ze verdienen. In het kerkelijk beleid, maar ook in het individuele pastoraat. De 'grijze kerk' is geen ramp, maar een uitdaging, die met open vizier moet worden aangegaan.

Over een aantal vertrekpunten zouden we het daarbij eens moeten zijn. Ik noem ze stellingsgewijs.

1. Oud is nog niet af

Het gaat meestal sluipend, en je bent je er zelden echt bewust van, maar ouderen worden vaak weggezet als een categorie mensen, die niet meer voor vol wordt aangezien. Zij hebben ‘hun tijd gehad.’ Ze moeten nu van ophouden weten en plaats te maken voor de volgende generatie. Wie oud is, is af. Ouderen worden, net als kinderen en gehandicapten, daarom massaal als buitenbeentjes beschouwd. Ze hebben misschien nog stemrecht, maar een nieuwe hartklep of nier krijgen ze niet meer. Jong en vitaal, dat is de norm. Heel subtiel worden de oudjes gedumpt. We vergeten dan wel dat elk mens tot zijn laatste snik nog toekomst heeft. Dat niet alleen beginnend leven in de moederschoot beschermwaardig is, maar ook het leven dat zijn einde nadert. Dat ook een tachtig- of negentigjarige een Beeldrager Gods is en recht heeft op fundamenteel respect. In het pastoraat komt dat tot uiting door zorgvuldige aandacht voor het levensverhaal.

2. ‘De’ oudere bestaat niet

Als mensen om hun ras of geslacht worden gediscrimineerd, dan heet dat racisme of seksisme. Ouderdomsdiscriminatie kunnen we – met Okke Jager – *seniorisme* noemen. Een vorm van seniorisme is dat we alle ouderen op één hoop gaan gooien. Mensen die nooit iets met elkaar hebben gehad, worden nu onder dezelfde categorie ‘ouderen’ geschaard. Er worden speciaal activiteiten voor hen georganiseerd, en ze gaan een aparte doelgroep vormen. Alsof ze niet stuk voor stuk afzonderlijke persoonlijkheden zouden zijn, maar leden van een bijzondere diersoort. Waarom hen als ‘oudere’ benaderen, en niet als de doe-het-zelvers, kunstminnaars of muziekkliefhebbers, zorgzame helpers of Einzelgängers die ze eigenlijk zijn? Natuurlijk, elke oudere heeft te maken met soortgelijke ervaringen: je lichaam doet het niet meer zo goed, er vallen mensen om je heen weg, je wordt naar de rand van het actieve leven gedrongen. Maar iedere oudere gaat zo anders met deze ervaringen om, dat leeftijd eigenlijk niet zoveel zegt. Naast uitgebluste zestigers heb je vitale tachtigers.

3. De Nieuwe Oudere is mondig

Hoe je oud wordt, heeft alles te maken met hoe je jong geweest bent. En naarmate de leeftijd voortschrijdt, worden jeugdervaringen belangrijker. Er wordt wel onderscheid gemaakt tussen de vooroorlogse generatie, geboren tussen ongeveer 1910-1929; de stille generatie, geboren tussen 1930-1945, en de protest generatie of Baby Boom generatie, geboren tussen 1946-1954. De hoogbejaarde ouderen die we nu in het verzorgings- en verpleeghuis treffen, behoren doorgaans nog tot de stille generatie. Ze hebben armoede gekend, hard moeten werken en pas laat de vruchten van de na-oorlogse welvaart geplukt. De dokter en dominee waren nog autoriteiten in een verzuilde maatschappij. Ze wisten zich te schikken naar hoe het hoorde, ook in het geloof.

De ouderen die zich nu aandienen zijn heel anders. Het kerkelijke vrijwilligerswerk wordt in tal van plaatselijke kerkelijke gemeenten door deze nieuwe generatie Jonge Ouderen gedragen. Zij zijn als babyboomers geboren na de oorlog. Ze zijn vaak gezonder en vitaler, beter opgeleid, ondernemender en mondiger dan hun ouders. Ze laten zich niet meer zomaar gezeggen, niet door de dokter, noch door de dominee. Ze beleven hun geloof veel individueler. ‘Het kan wel zo zijn als het in de bijbel of belijdenis staat’, horen we dan, ‘maar het moet mij wel iets zéggén’. Dat je geloof authentiek is, is belangrijker dan dat het klopt volgens het boekje van de traditie. Voor deze Nieuwe Oudere, die de democratisering vanaf de jaren zestig bewust heeft meegemaakt, zal het belangrijk worden om ook in de kwetsbare, hoge ouderdom de regie over het eigen leven te houden. Het cliché-beeld van de passieve oudere in bejaardentehuis Avondrood zal voorgoed verdwijnen. Nu al woont het merendeel van de (ook oudste) ouderen zelfstandig, en slechts een kleine 7% in een verzorgings- of verpleeghuis.

4. Ouderen gaan geestelijk een eigen weg

Kinderen geloven anders dan volwassenen, en oud-volwassenen weer anders dan jong-volwassenen. Geloof ontwikkelt zich mettertijd, ouder worden is ook een proces van geestelijke groei. Zoals er stadia zijn in een mensenleven, zo zijn er ook fasen in het innerlijk leven, die nauw verweven zijn met iemands levensverhaal. Het zou respectloos zijn en van weinig tact getuigen, als we iedereen maar over dezelfde dogmatische kam zouden scheren, ongeacht in welke levensfase hij of zij zich bevindt.

Kinderen geloven vaak nog letterlijk, en gaan helemaal op in de geloofsverhalen die hen worden verteld. Bij het ouder willen we ons verstand gebruiken. Jongvolwassenen willen samenhang in hun levensovertuiging, en proberen al denkend hun bestaan op orde te krijgen. Ook zijn ze in hun religieuze beleving uit op erkenning en bevestiging bij anderen. Ze willen graag bij een groep horen.

Ouderen staan in hun geloof weer veel losser ten opzichte van gemeenschappelijke geloofsbinding. Ze schiften tussen de kern (wat er toe doet) en de uiterlijkheden (waar kerkmensen zich vaak druk om maken). Ze zijn, met al hun nadenken, op de grenzen gestuit van hun verstand, en staan open voor het Geheim.

Een theoloog maakte eens het volgende onderscheid tussen de verschillende manieren waarop mensen geloven. Voor sommigen is het *instituut* van de geloofsgemeenschap kerk van belang, net als voor de apostel Petrus. Voor anderen telt vooral het *intellect* en de geloofsleer, zoals voor de apostel Paulus; voor derden draait – net als voor de apostel Johannes, de discipel die Jezus liefhad – alles om de innerlijke *ervaring* van de reis van de ziel met God. Naarmate mensen ouder worden lijken ze vaak steeds meer op Johannes, de mysticus. Voor mensen uit de Stille Generatie lijkt het vaak alsof dat niet mag.

Ze hebben in hun jeugd geleerd om volgens ‘het boekje’ te geloven en zijn daar, toen in de jaren zestig de kerken leegliepen en de zuilen verbrokkelden, hard tegenaan gelopen (‘ze hebben me alle zekerheden afgenomen’). De naoorlogse ouderen zullen veel meer gewend zijn hun eigen weg met God te gaan. Ze hebben nooit zoveel met Petrus gehad. Zijn de kerken voldoende toegerust om hen daarbij terzijde te staan?

5. De kerk is een waardevolle sociale gemeenschap

De Nieuwe Ouderen zijn individualistischer dan de voorgaande generaties. Ze willen graag leven op hun eigen manier, onafhankelijk van anderen. Steeds meer ouderen wonen ook zelfstandig, zelfs als ze zorgafhankelijk worden. Omdat de overheid daarop aanstuurt, maar ook omdat ze zelf graag willen. Dat is op zichzelf winst.

Die nadruk op zelfredzaamheid heeft echter ook een keerzijde. Het sociale netwerk van familie en vrienden dunt uit met het klimmen van de jaren. Mensen vallen weg, je kent nauwelijks meer iemand in de buurt en je voelt je niet meer veilig op straat. Je vereenzaamt zomaar.

Eenzaamheid heeft op zichzelf niets te maken met de hoeveelheid contacten die iemand heeft. Je kunt veel mensen om je heen hebben, en je toch eenzaam voelen. En omgekeerd: bijna niemand hebben, en toch goed tegen het alleen zijn kunnen. Als er maar iemand is, of een paar mensen, voor wie je er toe doet en voor wie je van betekenis bent.

Kerken (of beter: de mensen van de kerk) vervullen hier een ongelooflijk belangrijke rol. In diaconaat en pastoraat – soms ook in samenwerking met de lokale overheid in het kader van de WMO – krijgen ouderen die voor niemand meer in tel zijn, weer een gezicht. Kerken zijn meer dan religieuze instituten. Ze bieden ook hechte sociale netwerken voor de oudere van morgen. Omdat in de ogen van God niemand ooit heeft afgedaan.

Dr. Frits de Lange is hoogleraar Ethiek aan de PThU, vestiging Kampen. Hij schreef *De mythe van het voltooide leven. Over de oude dag van morgen* (2007) en: *De armoede van het zwitserlevengevoel. Pleidooi voor beter oud worden* (2008), beide uitgegeven bij Meinema, Zoetermeer. Hij is tevens studie leider van de Masterclass Ouder Worden in Perspectief, een cursus voor professionals in de begeleiding van ouderen, die in januari opnieuw van start gaat. Aanmeldingen en informatie op www.pthu.nl.